

Çanakkale Muharebeleri Sırasında Cephe'den İstanbul'a Yaralıların Nakli

Çanakkale Muharebeleri 19 Şubat 1915 tarihinde Boğaz'ın İngiliz ve Fransız donanmasının 8 muharebe gemisi tarafından bombalanması ile başlar. Denizden nihai taarruz ise 16 muharebe gemisi ile 18 Mart 1915 günü yapılır. İngiltere ve müttefiklerinin Boğaz'ı geçmek için ikinci girişimi ise kara harekâtı ile olur.

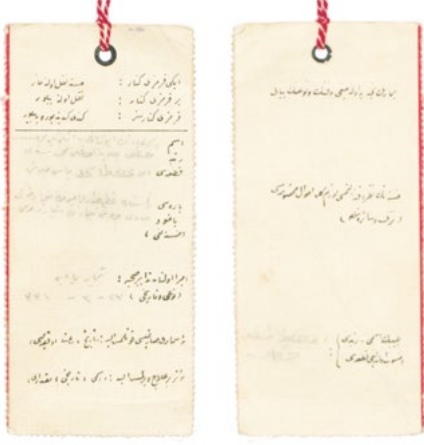
25 Nisan 1915 sabahı 75.000 kişilik kuvvetin Gelibolu Yarımadası'nın muhtelif sahillerine aynı anda yaptığı çıkarma harekâtı karşısında Osmanlı birliklerinin savunma ve karaya çıkan birlikleri karaya yerleşmeden söküp atmak için yaptığı taarruzlar büyük kayıplara neden olur. Arıburnu'nda 27. ve 57. alayların, Seddülbahir'de ise 26. ve 25. alayların savunması ve taarruzu ağır zayıyla sonuçlanır. Çıkarmayı takip eden ilk haf-

tanın toplam zayıyatı (şehit, yaralı ve esirler dâhil) 20.000'i geçer. Cephede yaralıları alabilecek hastanelerin toplam kapasitesi ise 5050 kişidir. Geriye tek çözüm kalır: Yaralıları hızlı bir şekilde memleket hastanelerine nakletmek.

Zaferler sadece askerin kahramanlığı ile kazanılmaz. Zafer için askerin cephede mücadelesinin devamlılığı da sağlanmalıdır. Askerin cepheye taşınmasından düzenli olarak öğün dağıtılması-na, yaralıların tedavisine ve gerektiğinde cephe hattından geriye taşınmasına kadar geniş bir organizasyon gerekir. Bu ise ordunun lojistik yeteneği ile ilgilidir. Çanakkale Muharebeleri sırasında Osmanlı Devleti'nin lojistik yeteneğinin yeterliliği diğer cephele-re nazaran bildiğimizden çok farklıdır.

>>>

Cephe'den Geriye Nakil: Yaralılar

25 Nisan 1915'ten sonra Çanakkale Cephesi'ne hızlı bir şekilde yeni birlikler nakledilir. Cepheye başlangıçta 6 tümenlik birlik varken Çanakkale'de savaşın sona ereceği Ocak 1916'da bu sayı 22 tümene kadar çıkar. Cepheye günde ortalama 2000 asker nakledilir. Çanakkale Cephesi'nden geriye tek dönüş yolu vardır: Yaralanmak ya da hastalanmak.

Cepheye muharebeler sırasında yaralanan askerlerin ilk tedavisi askerin üzerinde bulundurduğu, içinde muhtelif tıbbi malzeme olan "harp paketi" kullanılarak mümkünse kendileri tarafından yapılmaya çalışılır. Sonraki aşamada yaralılar siperlerde hazırlanan yaralı yuvalarına ya da mahfuz mahal denen ateşten korunaklı orada yerlere nakledilerek yaralıların ilk sargıları yapılır. Yürüeyebilen yaralılar kendi imkânları ile yarası yürüyemeyecek kadar ağır olanlar ise sıhhiye erleri vasıtasıyla cephe hatlarının hemen gerisinde oluşturulmuş sargı yerlerine getirilir.

Sargı yerlerine getirilen yaralılar tabur doktorları tarafından muayene edildikten sonra sıhhiye onbaşısı nezaretinde hafif yaralıların toplanma yerlerine ya da ağır yaralıların naklinde kullanılan sıhhiye arabalarının durak yerlerine, buradan da bu nakliye arabaları vasıtasıyla "büyük sargı yerlerine" nakledilir. Yaralılar nakledilirken boyunlarına uygulanan tedavilerin yazıldığı bir de künye asılır (Şekil 1).

Bu sargı yerlerinde ilk tedavileri yapılan, gerektiğinde ameliyat da yapılacak şekilde hazırlanan ağır yaralılar, yaralı nakil kolları ile ya da cepheye yiyecek, su veya cephaneye nakleden arabalarla seyyar hastanelere veya Çanakkale civarındaki menzil hastanelerine nakledilir.

İki kırmızı kenar: Hasta nakil olunamaz
Bir kırmızı kenar: Nakil olunabilir
Kırmızı kenarsız: Kendi kendine yürüeyebilir
İsim: Dersaadet Eyüp Sultan ...
Mahallesinden Mustafa Cavid oğlu Mehmet
Rütbe: Başçavuş
Kıtası: 22. Alay 1. Tabur
Yarası yahut hastalığı: Re'sinin azm-i cidar-ı eysarın....
İcra olunan tedavi-yi sıhhiye: Tımar yakısı
Nev'- Tarihi: 23/3/[1]331 (5 Haziran 1915)
Sargısı konulmuş ise tarih saat ve dakikası:
Müessir bir ilaç verilmiş ise ismi, tarihi, miktarı:

Şekil 1 Cephe hattından bir yaralı nakledilirken boynuna asılan künyenin ön tarafı (bu yaralı belgenin sol tarafındaki tek kırmızı şeritten de anlaşılacağı üzere nakledilebilmiştir).
Kızılay Arşivi, 457/30

Bu yaralılarından bir kısmı ise Ağadere ve Akbaş'taki hastanelere nakledilir.

Cephe hattındaki yaralıların cephedeki hastanelere nakillerinin 24 saat içinde yapılması planlanmıştır. Ateş hattından cephedeki hastanelere getirilen bu yaralıların memleket hastanelerine nakli için gereken sağlık hizmetlerinin yerine getirilmesi ise 48 saat esası üzerine planlanmıştır.

Ağadere ve Akbaş iskeleleri, yaralıların başta İstanbul olmak üzere Marmara havzasındaki hastanelere nakil işlemlerinin yapıldığı yaralı aktarma merkezi olarak kullanılır. Bu amaçla bu iskelelerde nakliyat hastaneleri de kurulmuştur.

24 saat içinde buraya getirilen yaralılar doktorlar tarafından oluşturulmuş bir heyet tarafından tekrar kontrol edildikten sonra ilk tedavileri gözden geçi-

rilir, pansumanları değiştirilir. Buradan sonra yaralı ve hastalar doktorların onayı ile Şirket-i Hayriye vapurları (Gülneh, 61, 63 ve 67 numaralı şirket vapurları) veya yüklerini boşaltıp dönmekte olan diğer vapurlar ile başta İstanbul olmak üzere memleket içindeki hastanelere nakledilir.

Cepheye şiddetli muharebeler olduğu zamanlar yaralıların naklinde sorunlar yaşanmıştır. Nakliyat hastanelerinden yaralıları alan vapurlar genellikle Anadolu yakasındaki Lâpseki'ye, oradan da Gelibolu'ya hareket eder, yolları üzerindeki menzil hastanelerinin olduğu iskelelere de uğrayarak, buralardan geriye sevki gereken yaralıları da alıp İstanbul'a hareket eder. Nakil sırasında vefat edenler ise ilk iskelede bırakılır.

Sirkeci İskelesi'nde yaralı indirilişi

Sirkeci İskelesi'nde yaralıların hastanelere nakli

İstanbul'da İlk Hastaneler

Cepheden İstanbul'a ilk yaralı nakli çıkarmadan beş gün sonra 30 Nisan 1915 günü yapılır. O gün sadece Akbaş Nakliyat Hastanesi'nin kayıtlarına göre 283 kişi başta İstanbul olmak üzere cephe gerindeki hastanelere nakledilir. Ertesi gün 352 kişi nakledilir, 2 Mayıs'ta bu sayı üç kat artarak 1211 olur. 3 Mayıs'ta ise günde nakledilen yaralı sayısı 1723'e çıkar. Toplamda sadece Akbaş'tan dört günde nakledilen yaralı sayısı 3556'dır. Sadece bu rakamlar bile Çanakkale Muharebeleri'nin ilk günlerinde cephe neler yaşandığını anlatmaya yeter.

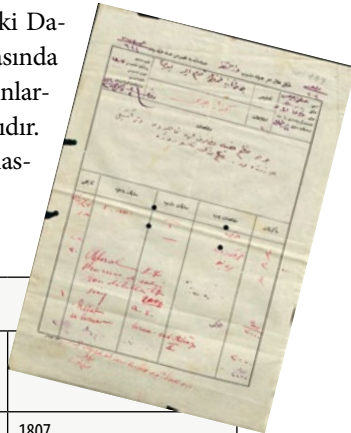
Hilal-i Ahmer Cemiyeti'nin (Kızılay'ın kurulduğundaki ismi) kayıtları da bu rakamları doğrular. Haydarpaşa Tıp Fakültesi Hastanesi'nden gönderilen 2 Mayıs 1915 tarihli bir yazıda Haydarpaşa İskelesi'ne, bir hafta içinde "...hemen her gün..." getirilen yaralı sayısının 5000'i aştığı belirtilir.

Hilâl-i Ahmer Cemiyeti kendisine yaralıların geldiği haber verilince hiç tereddüt etmeden olağanüstü bir gayretle 30 Nisan akşamına kadar kendi sorumluluğuna verilen yaralıları Galatasaray, İstanbul ve Darüşşafaka liselerine yerleştirir. Cemiyet birkaç gün içinde bu hastanelere ilave olarak Galata'daki Saint Benoit Mektebi'ni, Kadirga Doğumevi'ni, Çağ-

loğlu'ndaki İstanbul İnas (Kız) Sultanisi'ni, Haydarpaşa Tıp Fakültesi'ni ve Taksim'deki Zapyon Mektebi'ni hastaneye dönüştürür.

Hilâl-i Ahmer Cemiyeti'nin yanı sıra başka kurumlar da Çanakkale Muharebeleri sırasında hastane açar. İstihlak-i Milli Kadınlar Cemiyeti'nin Divanyolu'nda açtığı hastane, Bakırköy muhtarı ve mahalle sakinlerinin katkıları ile açılan hastane, İstanbul Şehremaneti'nin (belediye) Çapa'daki Darulmuallimat binasında açtığı hastane bunlardan sadece birkaçıdır. Toplamda açılan hastane sayısı 52'dir.

Şekil 2 Mustafa oğlu Hasan'a ait hasta tabelası - Kızılay Arşivi, 505/109

Osmanlı Hilal-i Ahmer Cemiyeti'ne mensup Darüşşafaka Hastanesi'ne mahsus hasta tabelasıdır.

İsmi	Mustafa oğlu Hasan	Teşhisi	Cerha-i Nâriye-yi muhtelita-i kadem-i eysar	Tabib müdavi	
Memleketi	Bursa, Balıkesir			Protokol numarası	1807
Mevkii	71. Alay 1. Tabur 4. Böl.			Koşuş numarası	
Hizmet-i askeriyye duhulü (girişi)		İhtilat		Yatak numarası	
Hastaneye duhûlü (girişi)	26 Teşrinisani 1331			Hastaneden tarih-i hurucu (çıkışı)	2/3 Kanunuevvel 1331 Vefat
Müşahedât					
Me'kulat	Müşahedât-ı yevmiyye		Mualecât-ı hariciyye	Mualecât-ı dâhiliyye	Tarihi

Nezmettin Özcelik Arşivi

25 Nisan'dan Kasım 1915 sonuna kadar Akbaş ve Ağadere sevkıyat hastanelerinden geri menzile ve vatan hastanelerine sevkı yapılan hasta, yaralı ve hava değişimi verilen asker sayısı toplam 150.868'dir.

Sağlık Dairesi İstatistik Şubesi'nden Dr. Rıfık Bey'in hazırladığı istatistiklere göre 1916 sonuna kadar İstanbul hastanelerine toplam 350.000'den fazla yaralı ve hasta girişi olur.

Yaralıların İstanbul'da Tedavisi

Yaralıların İstanbul'a hiç beklenmedik bir zamanda gelmesine rağmen Balkan Muharebeleri'nden edinilen tecrübe ve ihtiyaç duyulan hastanelerin hemen tesis edilmesi sayesinde yaralıların mağduriyeti önlenmiştir. Yaralıların cephe-den nakli gibi İstanbul hastanelerinde verilen sağlık hizmeti de belli bir usul üzerine yapılır. İstanbul'a nakledilen yaralılar Anadolu tarafında Haydarpaşa, Avrupa tarafında ise Sirkeci iskelelerinden hasta nakil araçları ve sivil araçlarla hastanelere sevk edilir. Hatta bu maksatla Sirkeci'deki tramvaylar da kullanılır.

Hastanelere nakledilen bu yaralıların protokol numarası ile hasta kabul defterlerine kaydedilir. Her yaralının tam kün-

yesi, hastaneye geliş ve hastaneden ayrılış tarihi ile ayrılış şekillerinin ayrıntılı bir şekilde yazıldığı "hasta tabelaları" tanzim edilir (Şekil 2). Bu tabelalarda yaralı veya hastaya uygulanan tedavinin türü, yaralı vefat etmiş ise vefat sebebine varıncaya kadar her şey ayrıntılı bir şekilde yazılır.

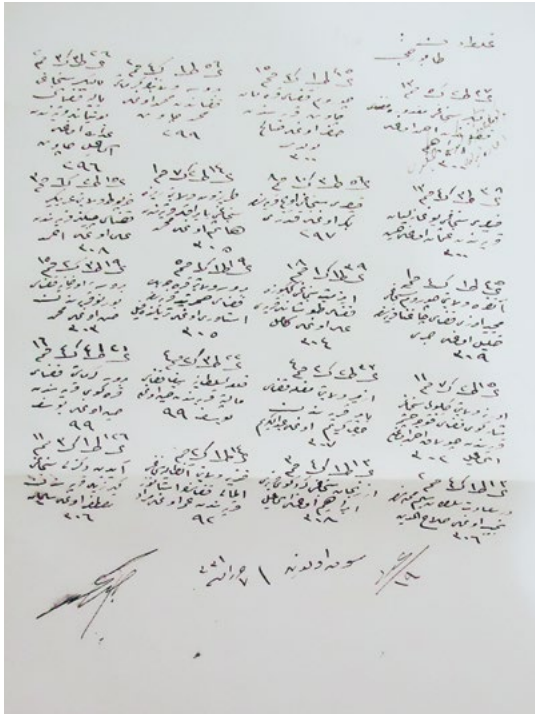
İstanbul'daki hastanelerde tedavileri biten yaralılar ve hastalardan, hasta tabelasında "taburcu" ifadesi yazanlar ya "hava değişimi" için evlerine gönderilmiş ya da tekrar kıtasına sevk edilmiştir. İyileştiği halde bir daha savaşamayacak duruma gelenler ise emekli edilmiştir.

İyileşip taburcu edilen bu askerlerin büyük bir kısmı tekrar kıtasına sevk edilir. Kıtalarına sevk kararı alınanlar, birliklerine gönderilmek üzere asker nezaretinde Sirkeci'deki ve Haydarpaşa'daki misafirhanelere yerleştirilir. Bunlar ilk nakil aracı ile cepheye sevk edilir. 11 Mayıs 1915 tarihinde Haydarpaşa İskelesi'ndeki Dersaadet Misafirhanesi'nden cepheye gönderilen 130 neferin 16'sı 27. Alay'dan, 15'i de 57. Alay'dandır (Şekil 3). Cepheye yeniden sevk edilen ilk yaralıların arasında 27. ve 57. alayların erlerinin fazla olması, karaya çıkan birlikleri ilk karşılayan birliklerin bu iki alaya ait olmasındandır.

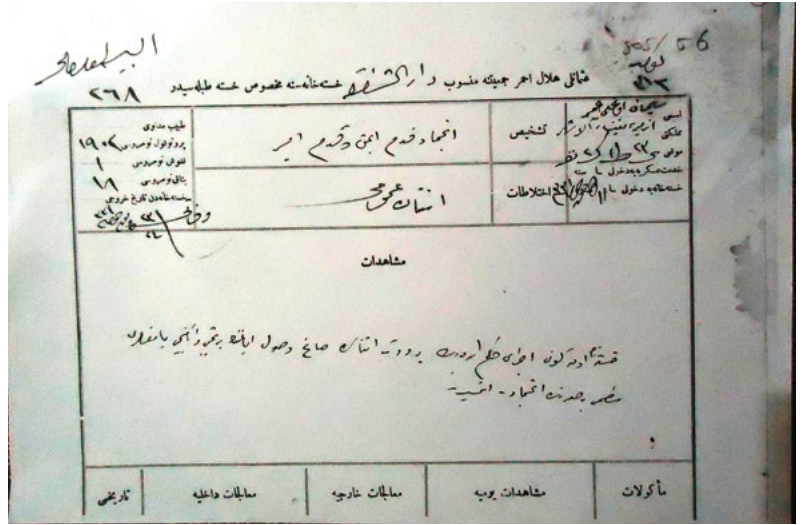
Hastanelerde Vefat Edenler

Dr. Rıfık Bey'in hazırladığı istatistiklere göre 1916 yılı sonuna kadar İstanbul hastanelerinde tedavi gören yaralılarından 6128'i, hasta olanlardan ise 24.451'i vefat eder. Vefat eden bu kişilerin çok azı şehir halkındandır. Büyük kısmı tedavileri sırasında hastanelerde vefat eden askerlerdir. Bunlar ise pek tabii hastaneye en yakın kabristana defnedilmiştir.

Hastanelerde vefat eden yaralıların büyük bir kısmı Edirnekapı Şehitliği'ne defnedilir. Süleyman Nazif, 31 Temmuz 1926'da Edirnekapı Şehitliği'nin Şehitlikleri İmar Cemiyeti tarafından yeniden imarı sonrasında düzenlenen açılış töreninde "Edirnekapısı'ndaki şehitlik altı bin altı yüz vatan fedaisinin mübarek naşını ihtiva ediyor. Bunların hepsi Çanakkale'de yaralanarak, lîclicli tedavi İstanbul'a getirilmiş fakat ölümün pençesinden kurtarılamamış evlad-ı millettir." der. İstanbul'un tamamında onlarca hastanenin açıldığı da düşünülürse buralarda vefat edenlerin Edirnekapı'nın dışında İstanbul'un diğer kabristanlarına defnedildiğini de söyleyebiliriz.

Şekil 3 İyileşen yaralıların kitalarına sevk pusulaları
Kızılay Arşivi, 437/50

Hilal-i Ahmer Galata Hastanesi'nden tekrar cepheye sevk edilen 19 yaralı ile ilgili pusula Kızılay Arşivi, 505/56
En altta: Aded 19: Sevk olunan, 7 Haziran 1331 [20 Haziran 1915] Kızılay Arşivi, 617/2,6

Özellikle Anadolu yakasında başta Haydarpaşa olmak üzere yakınlarındaki hastanelerin şehitleri Karacaahmet Kabristanı'na defnedilir. Eyüp semtinde Hilal-i Ahmer Cemiyeti tarafından idare edilen İplikhane Hastanesi'nde vefat edenler de Eyüp Şehitliği'nde defnedilir. Bahriye Hastanesi'nin ardındaki Kulaksız Kabristanı da birçok Çanakkale şehidi barındırır. Sonuç olarak, Çanakkale Zaferi'nin ardında pek tabii ki Mehmetçğin kahramanlığı ve onu idare eden komutanların dirayeti vardır. Ama bir zafer için bu tek başına yetmez. Askerin cephede bütün ihtiyaçlarının karşılanması gerekir. Hele Çanakkale Muharebeleri'nde olduğu gibi, denizden ve karadan toplam bir yıla yakın bir zamana yayılmış bir savaşta lojistik ikmal çok önemlidir. Bu açıdan Çanakkale Osmanlı Devleti'nin asker naklini, cephaneyi, beslenmeyi ve her şeyden önce sağlık hizmetlerini şartların elverdiği ölçüde en iyi şekilde sağladığı bir cephe olmuştur.

1706	Protokol nosu
İhtiyat	Sınıfı
23	Alayı
1	Taburu
3/4	Bölük ve Manga
Nefer	Rütbe
İzmir Manisa Alaşehir İrsad Karyesinden Süleyman oğlu Ömer T. (yazılmamış)	İsmi ve Şehri, pederinin ismi, memleketi ve tarih-i tevellüdü
Alaşehir	Ait olduğu redif taburu dairesi
11 Teşrinievvel 1331	Tarihi dühülü
24 Kanunuevvel 1331	Tarihi vefatı
İncimad-ı kadem-i eyem ve eysar	Sebeb-i vefatı

Kaynaklar

- Kızılay Arşivi, 457/30; 437/50; 263/14; 617/2,6; 505/56; 505/109; 457/30.
- Genelkurmay Başk. Askeri Tarih ve Stratejik Etüt Dairesi Arşivi (ATASE), Kls. 2426, Dos. 65, Fih. 1-3.
- "Ordumuzun Teşkilatı Silhiyesi, Çanakkale Mektupları 6", Tanin, 15 Haziran 1331 [28 Haziran 1915].
- "Seyyar Hastaneler, Çanakkale Mektupları 7", Tanin, 19 Haziran 1331 [2 Temmuz 1915].
- 1335-1919 Senesinde Minalık Hilal-i Ahmer Medis-i Umumiyesi Heyeti Muhteremesine Takdim Edilen 1330-1334 Senelerine Ait Merkez-i Umumi Raporu (OHACR), İstanbul, 1335.
- Conk, C., Cemil Conk Paşanın Çanakkale Hatıraları, Çanakkale Hatıraları II, yay. haz. Metin Martı, Arma Yayınları, İstanbul, 2002.
- Erdemir, L., Çanakkale: Bir Milletin Varoluş Destanı, Çamlıca Yayınları, İstanbul, 2011.
- Erdemir, L., "Çanakkale Savaşı Sırasında İstanbul Hastanelerinde İlk Sağlık Hizmetleri ve Şehitlerin Defni" Fırat Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi, Yıl 17:1, s. 51-73, 2012.

- Erdemir, L., "Çanakkale Muharebe Meydanlarından İstanbul Hastanelerine: Sağlık Hizmetleri", Süleyman Demirel Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi, Sayı:15, s. 91-113, 2012.
- Gözcü, N. İ., "Umumi Harpte Çanakkale Müdafası Esnasında Türk Ordusu'nun Silhi Hizmetleri", Askeri Silhiye Mecmuası, İstanbul 1938.
- Hatemi, N., Mareşal Fevzi Çakmak ve Günlükleri, Cilt I, Yapı Kredi Yayınları, İstanbul, 2002.
- Karal, S. Akgün; Uluğtekin, M., Hilal-i Ahmerden Kızılay'a, Kızılay Yayınları, Ankara, 2002.
- Mahmut Sabri Bey, Seddülbahir Muharebesi: 26. Alay 3. Tabur Harekâtı, Çanakkale Hatıraları III, haz. Metin Martı, Arma Yayınları, İstanbul, 2002.
- Özbay, K., Türk Asker Hekimliği Tarihi ve Asker Hastaneleri, Cilt I, Yörük Basımevi, İstanbul, 1976.
- Türk Silahlı Kuvvetleri tarihi: Osmanlı Devri: Birinci Dünya Harbinde Türk Harbi: Çanakkale Cephesi Harekâtı (25 Nisan 1915 Mayıs 1915) 5. Cilt, 2. Kitap, Genelkurmay Askeri Tarih ve Stratejik Etüt Başkanlığı, (ATASE) Ankara 1978